

NOVE SPOZNAJE O ARHEOLOŠKOJ PROŠLOSTI KOPRIVNIČKE PODRAVINE

Tijekom 1999. i 2000. godine nastavljena je uspješna suradnja Instituta za arheologiju iz Zagreba i Muzeja grada Koprivnice te aktivnost zaljubljenika u starine Ivana i Zlatka Zvijerca na sakupljanju novih arheoloških nalaza otkrivenih na širem prostoru koprivničke regije. Novi slučajni i površinski nalazi kao i nova arheološka nalazišta evidentirana prilikom recentnih gradnji te interpretacije zračnih snimaka ukazuju da je spomenuto područje u arheološkom smislu veoma značajno. Stoga bi na ovom mjestu valjalo izdvojiti tri arheološka lokaliteta: Torčec - Cirkvišće, Borovljani - Srednje brdo i Peteranec - Vratnec 2.

TORČEC - CIRKVIŠĆE

Tijekom ožujka 1999. godine stalni vanjski suradnici Muzeja grada Koprivnice, arheolozi-amateri Ivan i Zlatko Zvijerac obilazili su okolicu Torčeca nakon proljetnog oranja. Tom su prilikom na poznatom položaju Cirkvišće¹ (KOLAR 1976: 112; JANUŠKA 1978: 103; REGISTAR 1990: 133, lok. br. 499 (obradio Z. Marković); SEKELJ IVANČAN 1995: 151, lok. br. 313; REGISTAR 1997: 199, lok. br. 733 (obradio Z. Marković); SEKELJ IVANČAN, ZVIJERAC, 1997: 67, 68, Karta 1, lok. br. 7.), uočili tamniju površinu zemlje s ostacima gara, šljunka, komadića cigle i fragmentiranih kostiju te s veoma mnogo ulomaka keramike koji pripadaju istoj posudi² (T. I. 1.). Arheološki je nalaz pronađen u jarku smjera S - J (s manjim otklonom), udaljenom od ceste Torčec - Đelekovec oko 12, 9 m istočno, na dubini oko 40 cm. Kako su posudi nedostajali donji dio i dno, a s obzirom na okolnost nalaza i mogućnost daljnje devastacije, prikupljeni su površinski nalazi te otkopan preostali dio posude u visini od 15 cm, dok su donji slojevi zemlje ostali nedirnuti i zaštićeni. Dno posude ležalo je na zemlji žute boje, na dubini oko 55 cm, a u njezinom donjem otkopanom dijelu pronađena je, uz mnoštvo gara, glava životinje položena u smjeru SZ (zadnji dio glave) - JI (njuška), s tjemnim dijelom prema dolje i bez donje čeljusti i jezične kosti. Preliminarnom analizom utvrđeno je da dio lubanje pripada vrsti psa ili vuka (*Canidi*) (SEKELJ IVANČAN, MARKOVIĆ 1999: 109 - 111). Nakon što je ostvarena suradnja Instituta za arheologiju iz Zagreba i Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pristupilo se mjerenjima i daljnjoj analizi pronađene lubanje u svrhu određivanja vrste, pasmine, spola, zatim dobi životinje u trenutku smrti te ukoliko ima pokazatelja, načinu njezine smrti³ (SEKELJ IVANČAN et al 1999: 63 - 70, Sl. 3 - 11, Tablica 1).

Arheološki nalaz životinjske lubanje s nalazišta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice predstavlja lubanju srednje velikog mesojeda kojoj nedostaje donja čeljust i jezična kost pa je primjereniji izraz za nalaz: gornji dio lubanje. S velikom vjerojatnošću može se reći da se u slučaju navedenoga nalaza radi o gornjem dijelu lubanje psa (*Canis familiaris*).

Daljnjom analizom zaključeno je da bi se pas iz Torčeca mogao ubrojiti u današnje srednje velike pasmine i to se može prema anatomskoj podjeli sa sigurnošću reći da nalaz lubanje pripada skupini mesaticefaličnih (*MESATICEPHALIC*) pasa (npr. jazavčar, foksterijer), ali na granici prema dolikocefaličnima (*DOLICHOCEPHALIC*) (npr. hrtolike pasmine pasa, škotski i njemački ovčar), dok se prema kinološkoj podjeli može ubrojiti u 3. skupinu brakoidnih pasa - goniča (SEKELJ IVANČAN et al 1999: 64 - 65).

Na osnovu izgleda zubnica može se zaključiti da je na lubanji iz Torčeca kompletno stalno zubalo bilo izraslo te da je životinja u trenutku smrti svakako bila starija od sedam mjeseci, no točnu dob nije bilo moguće odred-

*Tabla I. (1-5)
Rekonstruirane keramičke posude sa arheološkog
lokaliteta Peteranec - Vratnec 2,
iskapanja ožujak 2000.*

1

2

3

4

5

iti⁴. Također je zaključeno, s obzirom na gracilnost kostiju, da se najvjerojatnije radilo o životinji ženskog spola. Razlog smrti, odnosno način ubijanja, nije bilo moguće utvrditi na osnovu priloženih kostiju gornjeg dijela lubanje. Iako na desnom gornjem dijelu lubanje postoji pukotina nepravilnog oblika, veličine 10 x 8 mm, ona nije bila uzrok smrti životinje, što je potvrdila RTG snimka koja je pokazala da je oštećenje površinsko i nema ulaza u lubanjsku šupljinu (SEKELJ IVANČAN et al 1999: 67, Sl. 10, 10a).

Posuda u kojoj se nalazila lubanja psa bila je jako fragmentirana, ali veći joj je dio bio sačuvan te je restaurirana⁵ (T. I. 1). Visina cijele restaurirane posude iznosi 22,0 cm dok su ostale dimenzije sljedeće: O oboda - 17,8 cm; O vrata - 15,0 cm; O trbuha - 21,5 cm; O dna - 10,3 cm. S obzirom na navedene mjere, posudu iz Torčeca može se uvrstiti u srednje velike lonce. Lonac je tamnosivo - smeđe boje na vanjskoj i unutarnjoj strani stijenke, pri čemu su nijanse neravnomjerno raspoređene dok je u presjeku tamnosive boje. Iako nisu vršene petrografske kao ni kemijske analize sastava gline, ipak je moguće zaključiti da posuda u sastavu gline ima primjese pijeska i sitnog šljunka koji su vidljivi na vanjskoj i unutarnjoj strani tvrde stijenke, a naročito u presjeku. Valja naglasiti da su osim spomenutog, u fakturi prisutna sitna sjajna blistava zrnca pijeska, prema nekim istraživanjima karakteristična pojava od druge polovice 12. stoljeća (keramika sa sjajnim blistavim zrcima pijeska - njem. Glimmer (FELGENHAUER - SHMIEDT 1992: 61 - 67).

S obzirom na obradu površine stijenke posude, može se reći da je posuda rađena na brzo rotirajućem lončarskom kolu čiji se tragovi vrtnje jasno vide na vanjskoj i unutarnjoj strani stijenke. Osim toga valja naglasiti vidljive blage nabore na unutarnjoj strani stijenke koji su nastali kao rezultat rotiranja. Od prve polovice 13. stoljeća, na lokalitetu Staré Mýsto u Češkoj, na unutarnjoj strani stijenke posuda rađenih uporabom tzv. tehnike nabora, vidljivi su tragovi lončarskog kola u obliku većih žljebova nastalih rotiranjem (RICHTER 1994: 156, Obr. 9.), naznake koje su vidljive i na unutarnjoj strani stijenke posude iz Torčeca.

Oblik dna posude iz Torčeca, s tankim mjestimično vidljivim rubom, ukazuje na njegovo zasnivanje na tri elementa, a spojevi otkrivaju veoma spretnog majstora keramičara. Spomenuta razvijenija tehnika izrade dna na lončarskom kolu nije se primjenjivala prije prve polovice 11. stoljeća, a glavna je karakteristika 12. stoljeća i dalje (RZE NIK 1995: 77).

Uz tehnološke podatke koji pružaju informacije o samom tehničkom procesu izrade posude, kao i uz sastav materijala iz kojeg je ona napravljena, valja spomenuti sam oblik izvijenog ruba ili usta lonca. U svom gornjem dijelu rub je zaravnjen u širini od 0,5 cm, s vanjske strane blago sedlasto oblikovan s manjim istaknutim donjim dijelom koji nadvisuje vrat posude. Oblik ruba posude iz Torčeca u osnovi se može uvrstiti u rubove jednostavne profilacije, sa značajnim odstupanjima. Naime, zbog svog sedlasto oblikovanog vanjskog dijela, kao i manjeg istaknuća na donjoj usni, predstavlja daljnji razvojni oblik prema tzv. rubu s lajsnom, odnosno rubu s krovastim završetkom, a spomenuta se kombinacija u oblikovanju ustiju posude mogla primjenjivati od sredine, tj. u drugoj polovici 12. stoljeća i dalje (LOSERT 1993: 41, Abb. 6).

S obzirom na način ukrašavanja, kao i vrstu ukrasa te njihov smještaj, može se ustanoviti da je posuda iz Torčeca ukrašena zonalno, a takvo izmjenjivanje uzorka široko se primjenjivalo još od srednjegradskog perioda i veoma se dugo zadržalo te ne može biti oslonac za dataciju. Pojedinačno sagledavajući ukras jednostruke valovnice, kao i snopova horizontalnih linija, prema datacijama navedenim za stratificirane lokalitete, može se ustanoviti da se oni općenito više počinju primjenjivati od druge polovice 11. stoljeća, a učestaliji su tijekom 12. i 13. stoljeća (SEKELJ IVANČAN et al 1999: 73 - 74, s opsežnom navedenom literaturom koja se odnosi na način ukrašavanja i vrstu ukrasa).

Nakon detaljne analize keramičke posude iz Torčeca, a prema njenim tehnološkim karakteristikama koje podrazumijevaju fakturu, boju, izradu, zatim prema obliku ruba posude kao i vrsti, načinu i smještaju ukrasa na njoj, može se ustanoviti da ona nije starija od druge polovice 12. stoljeća, a s velikom vjerojatnošću može ju se datirati oko sredine 13. stoljeća, u vrijeme kada su navedene značajke u oblikovanju i izradi posude najučestalije.

Na području Hrvatske nisu do sada pronađeni ukopi životinjskih glava, odnosno konkretno položene glave pasa u keramičkim posudama. S velikom sigurnošću može se reći da slični nalazi pseće glave položene u keramičku posudu potječu iz sjeveroistočne Mađarske. Naime, tijekom 1969. godine na jednom pješčanom brežuljku pored zavoja ceste oko 500 m udaljenom od sela Fanciska (kraj Debrecena - Hajdú Bihar komitat), pronađena su kod obrade zemlje "4 groba s lubanjom psa i sa posudama s valovitom linijom". Prilikom objavljivi-

Zračni snimak lokaliteta Peteranec - Vratnac 2 snimljen 9. ožujka 2000. (Snimio: Bartul Šiljeg)

vanja, spominjući selo Fanciska iz arpadovskog vremena, autor datira "nalaze kulturnih pokopa u 12. i 13. stoljeće" (MESTERHÁZY 1970: 316, Karta VIII, lokalitet br. 100; MESTERHÁZY 1970a: 62). Dvadesetak godina kasnije, ovi slučajno otkriveni nalazi detaljnije se objavljuju i tom se prilikom ističe da je 1969. godine pronađeno 5 velikih keramičkih posuda od koji su tri sadržavale pseću glavu (VÖRÖS 1990: 143 - 145). Okolnosti nalaza, na žalost, identične su i u mađarskom i u našem slučaju, ali ipak se može konstatirati da su se keramičke posude sa psećim glavama nalazile na približno istoj dubini u oba slučaja tj. na oko 50 - 60 cm dubine. Za posudu iz Torčeca ne može se pak sa sigurnošću reći da je bila prekrivena (poklopljena) poklopcem od organskog materijala kao što su to bile mađarske posude jer je unutar nje pronađena zemlja pomiješana s garom koja je, doduše, tamo mogla dospjeti i sekundarno.

Tražeci objašnjenja o razlozima ovakvih ukopa na mađarskom području, autor govori o važnosti psa i njegovoj kompleksnoj ulozi u poganskim vjerovanjima Ungara, u kojima glava psa sadrži dušu i predstavlja jednu vrstu posrednika (mediatora). Nadalje, ističe mišljenje da su arheološki nalazi lubanja pasa iz Fanciske predstavljali glave onih pasa koji su bili žrtvovani za vrijeme nekog rituala na ograđenom, posvećenom mjestu, prilikom kojeg im se htjela sačuvati duša. Činjenicu da su dijelovi (glave) takovih životinja nakon rituala zatvarani u keramičke posude, ne pripisuje slučajnosti, već navodi da su i posude imale također ulogu posredništva u čuvanju duše (VÖRÖS 1990:143).

Ukopi pasa poznati su iz arheološke literature. Svi oni u širem smislu mogli bi se vezati uz arheološke nalaze iz Fanciske i Torčeca (SEKELJ IVANČAN et al 1999: 74 - 75), ali ne treba smetnuti s uma da je pas domaća životinja koja se nakon smrti zakapa negdje u blizinu mjesta gdje ljudi obitavaju, unutar/uz naselje ili groblje. Spomenuti se dva lokaliteta (Fanciska i Torčec) ipak izdvajaju zbog namjerno položene pseće glave u keramičke posude. Analizirajući neke ukope životinja (npr. konja) uz koje su pronađene keramičke posude, mađarski su autori zaključili da ih treba promatrati odvojeno od ostalih te da su oni dio ritualnih običaja (ÉRY 1968: 109). Pseća lubanja iz Torčeca sa svoje stražnje strane nije oštećena ni na jednom dijelu. To navodi na zaključak da je glava psa znalački, veoma pažljivo odvojena od ostalog tijela kako bi bila pohranjena u keramički lonac. Da li je taj čin doista bio vršen u ritualne svrhe, veoma je teško zaključiti, kao i etnički ga opredijeliti. Na ovom mjestu valja spomenuti da se još i danas u nedalekom Međimurju zadržao izraz *Pesjaneki* - kao uspomena na *pasoglave* ili *psoglave* koji podrazumijeva Mongole (?), za koje znamo da su prisutni sredinom 13. stoljeća na tim prostorima.

Pogledaju li se ostali arheološki nalazi iz sela Fanciska, uočava se da su oni većinom datirani u 12. i 13. stoljeće, a pronađeni su i ostaci manje crkve iz 12. stoljeća, napuštene 1573. godine (NEPPER, MÁTHÉ 1986: 39, 40, 61). Pisani izvori selo Fanciska spominju 1273. godine (MESTERHÁZY, K., 1975: 229, 255). Sagleda li se pak situacija na položaju Cirkvišće u Torčecu gdje do sada nisu vršena nikakva arheološka iskopavanja⁷, može se istaći da osim indikativnog toponima **Cirkvišće**, raspoložemo i povijesnim izvorima iz 1334. godine koji spominju *Item ecclesia sancti Stephanus regis circa Draum* podrazumijevajući župu u današnjem selu Torčecu koja je 1501. godine prenesena u Trnje odnosno današnje Drnje (BUTURAC 1984: 75, 76). Po površini lokaliteta nailazi se na mnoštvo ulomaka keramike iz razvijenog i kasnog srednjeg vijeka te na razne ulomke kostiju.

Da li se na položaju Cirkvišće u Torčecu nalazilo naselja ili groblje, bez obzira na indikativnost toponima, ne može se bez arheoloških iskopavanja sa sigurnošću reći. Svakako je zanimljivo da su u oba slučaja, i u Fanciski i u Torčecu, ostaci ritualnog ukopa pseće glave u keramičku posudu pronađeni na lokalitetima kršćanskog ozračja, kako to potvrđuju ili arheološka iskopavanja (Fanciska) ili povijesni izvori (Torčec) što će za sada ipak ostati otvoreno pitanje.

Nalaz pseće lubanje položene u keramičku posudu s lokaliteta Torčec - Cirkvišće vrlo je značajan te možemo samo žaliti što ne potječe sa sustavnih arheoloških istraživanja koja bi mogla pružiti neke konkretnije odgovore. Spomenuti nalaz, kao i preostale nedirnute tamnije površine zemlje koje se pojavljuju u određenom ritmu duž recentnog jarka⁸, ponovno usmjeravaju našu pažnju na lokalitet indikativnog toponima - Cirkvišće i na kompletno područje sjeverno od Koprivnice, naročito okolicu Torčeca koje obiluje srednjovjekovnim lokalitetima (SEKELJ IVANČAN, ZVIJERAC 1997: 65 - 69, Karta 1; SEKELJ IVANČAN et al 1999: 76, Karta 2).

BOROV LJANI - SREDNJE BRDO

U proljeće 1999. godine stalni suradnik Muzeja grada Koprivnice, Ivan Zvijerac, obaviješten je o slučajnim nalazima tragova ognjišta prilikom kopanja iskopa za podrum jedne kuće u mjestu Borovljani.

Jugoistočno od Koprivnice, na lokalitetu Borovljani, SREDNJE BRDO (Bokalov jarek) uz potok Koševac u k. o. Plavšinc, slučajno je u proljeće 1999. godine, prilikom kopanja podruma (4,4x7,6 m) na k. č. br. 1433/4 i 1441/5 vlasnika Bokal Stjepana pronađeno ognjište. Srednjovjekovno ognjište kruškolikog oblika, dužine oko 105 cm te u najširem dijelu širine oko 74 cm, pažljivo je iskopao arheolog - amater Ivan Zvijerac. Na užem dijelu ognjište je presječeno manjim jarkom širine 20 cm nastalim prilikom kopanja, a pronađeno je nekoliko fragmenata keramike. Na južnom, širem dijelu ognjišta, registrirana je u njegovom JZ dijelu veća nakupina zapečene zemlje, lijepa i gara koji čine neravnu bazu ognjišta (dimenzije rekonstruiranog dijela ognjišta: dužina - 78 cm; širina - 25 cm; visina donjeg dijela baze 5 - 6 cm; visina povišenja baze - 20 cm), dok se u JJ dijelu nalazilo mnoštvo ulomaka srednjovjekovne keramike od kojih je bilo moguće rekonstruirati četiri posude (T. I. 2 - 5).

Uz četiri restaurirane posude uz ognjište u Borovljanima pronađeno je i jedno ravno dno lonca bez ruba ili znaka, Ø - 13, 7 cm, u najdoljnem dijelu trbuha ukrašen snopom vodoravnih linija, s puno primjesa pijeska i šljunka, sivo - ciglaste boje; dva ulomka debljih stijenki dna od različitih posuda te 14 manjih ulomaka trbuha posuda različitih ukrasa: češljaste i jednostruke valovnice, vodoravne linije ili bez ukrasa. Pet ulomaka od tih iako izrađene na lončarskom kolu, imaju na unutarnjoj stijenci tragove vertikalnog zaglačenja te se može zaključiti da su posude od kojih potječu navedeni fragmenti izrađene na spororotirajućem kolu.

Dna restauriranih posuda kao i navedeni ulomci dna različitih posuda prilikom izrade zasnivana su na jednak način, tj. izrađena su od dva dijela: donji dio i stijenka koja se lijepila na podlogu. Ovaj način zasnivanja dna posuda karakteristika je posuda koje nisu izrađivane na brzo rotirajućem lončarskom kolu (u većem se broju javljaju od dr. pol. 10. i prve pol. 11. stoljeća), već su rađene na spororotirajućem lončarskom kolu (ili su izrađivane rukom) (RZE NIK 1995: 77; TIMPEL 1995: 156 - 167).

Analogni objavljeni primjerci ovdje opisanim posudama na području sjeverne Hrvatske veoma su rijetki. Ovdje bi valjalo spomenuti slučajne novije nalaze nekoliko posuda na području Vinkovaca, položaj Duge ulice 99, dospjelih u Gradski muzej Vinkovci od 1996. - 1998. godine, koje pokazuju neke zajedničke karakteristike i mogu se povezati s posudama na T. I. 2,3. Naime, u grobu 1 u funkciji urne pronađena je i poklonjena 1996. godine Gradskom muzeju Vinkovci, keramička posuda S - profiliranog tijela izrađena rukom koja se zbog oblika jednostavno odsječenog izvijenog ruba te nisko postavljenog trbuha može navesti kao analogni primjer posudi T. I. 2, iako po sebi nema nikakav ukras. Od ostalih pronađenih posuda, ona iz groba br. 4, također u funkciji urne potječe s iskopavanja 1998. godine najbliža je po obliku posudi T. I. 3. Lonac ima jednostavno izvijeni rub, ali s nešto više postavljenim trbuhom, slično ukrašena jednostrukim valovnicama na najširem dijelu trbuha, a izrađena je na lončarskom kolu čiji se trag vidi na dnu posude u obliku manjeg kruga. Obje posude datirane su u slavensko razdoblje, tj. u 7. stoljeće (DIZDAR 1999: 155, 156, katalogska jedinica br. 339. i 343.). Na širem zemljopisnom području analognih primjera keramičkih posuda ima više, od kojih se mogu spomenuti neki primjerci koji potječu iz zatvorenih grobnih cjelina pronađeni s još nekim drugim predmetima: na groblju br. I na lokalitetu Szébény u Mađarskoj pronađena je posuda u grobu broj 211, veoma slična primjerku T. I. 2, zajedno s naušnicama datiranima u 8. stoljeće (GARAM 1975: 67, gr. br. 211; 100; Pl. XVIII: 1), dok su posude slične onoj na T. I. 3 pronađene na groblju Szob uz Dunav u Mađarskoj i to u grobu broj 36, 55, 87, 100, 109, 114, zajedno s predmetima datiranima u 8. i prve godine 9. stoljeća (KOVRIĆ 1975: 157 - 208). Ostale dvije posude (T. I. 4 i 5) ukazuju na nešto mlađe razdoblje, s osnovnim značajkama jednostavno jako izvijenog ruba, više postavljenog ramena te veće udaljenosti najšireg dijela trbuha od vertikalne osi, kao i ukrašom nepravilne češljaste valovnice ili njenom kombinacijom s urezanim vertikalnim linijama. Općenito se posude navedenog oblika mogu opredijeliti u vrijeme od prijelaza 8. na 9. stoljeće do 10. stoljeća (MARKOVIĆ 1984: 301 - 302; 306, fus. 174 (s navedenom literaturom i analogijama); T. 9. 5,6; T. 10. 1).

Sve posude iz Borovljana veoma su deformirane i na nekim mjestima izrazito sive boje dok su na preostalim dijelovima prisutne razne nijanse boja. Prema tome može se pretpostaviti da su gorjele na vrlo visokoj temperaturi, vjerojatno u trenutku napuštanja ognjišta. Sve su izrađene na lončarskom kolu i mogle bi se opredi-

jeliti u vrijeme od 8. do 10. stoljeća, okvirnom razdoblju kada je pronađeno ognjište vjerojatno bilo u upotrebi⁹.

Prema dosadašnjim saznanjima o arheološkim nalazima koji upućuju na postojanje ognjišta na nalazištu naseobinskog karaktera, može se zaključiti da su tragovi takvih nepokretnih arheoloških nalaza na području sjeverne Hrvatske sporadični. To je rezultat relativno malog opsega provedenih sustavnih iskopavanja na naseljima, ali i činjenice da se srednjovjekovni sloj u većini slučajeva nalazio odmah ispod humusnog sloja i teško ga se registrira. Nadalje, ukoliko se naselje u kojem je registrirano ognjište nalazi na zemljištima koja se obrađuju, izložena su polaganim nehotičnim devastiranjima te su i zbog tih okolnosti nepokretni nalazi kao npr. ognjišta, često slabo sačuvana ili uništena. Ognjišta su do sada u sjevernoj Hrvatskoj registrirana na otvorenim naseljima, naseljima smještenima uz groblje i na gradištima (SEKELJ IVANČAN 2000: 80, Karta 2). Ognjište iz Borovljana pronađeno je slučajno i na mjestu koje se u širem smislu može odrediti kao naselje otvorenog tipa, s obzirom da je spomenuti položaj u ravnici uz potok, s tim da se jugoistočno i sjeverozapadno od te nizine uzdižu veći brežuljci s registriranim srednjovjekovnim lokalitetima Gradina i Kraljevo brdo (REGISTAR 1990: 107, lok. br. 361, 362; REGISTAR 1997: 147, lok. br. 469, 470 (obradio Z. Marković)).

Analiza pronađenog ognjišta može ići u više smjerova. Naime, ognjišta se mogu interpretirati s obzirom na sam oblik, namjenu i njihov smještaj unutar naselja (SEKELJ IVANČAN 2000: 78 - 85). Djelomična sačuvanost ognjišta iz Borovljana u vidu zapečene zemlje sedlastog presjeka ukazuje na njegov ovalni oblik, za razliku od onih pravokutne ili trapezoidne osnove za čiju se konstrukciju većinom upotrebljavao kamen. Kako nisu pronađeni nikakvi drugi materijalni ostaci, može se zaključiti da se nalazilo izvan objekta za stanovanje, za razliku od onih ognjišta koja su bila unutar objekata obično u kutu prostorije nasuprot ulazu. Sam smještaj ognjišta unutar objekta ili izvan njega na određeni način može ukazivati i o njegovoj namjeni koja može biti npr. u funkciji lončarske radionice za sušenje posuda, o čemu je zbog okolnosti nalaza u Borovljanima prerano govoriti.

ZRAČNO SNIMANJE

Tijekom proljeća 2000. godine, ljubaznošću gospodina Zlatka Galića iz Koprivnice, ukazala se mogućnost nadlijetanja avionom te fotografskog snimanja iz zraka šire okolice (iznad/oko) aerodromske zone koja obuhvaća područje sjeverno od Koprivnice. Snimanje je proveo Institut za arheologiju iz Zagreba u suradnji s Muzejom grada Koprivnice u sportskom avionu, niskokrilcu, u vlasništvu gospodina Zlatka Galića (tip ROBIN TD 1180 AIGLON, jačina motora 180 konja, u planu leta zaveden pod oznakom R 100).

Prvi let i snimanje obavljani su u rano proljeće, prije većeg rasta vegetacije 9. ožujka 2000. godine, a drugi let u vrijeme dozrijevanja poljoprivrednih kultura (žita) obavljen je 14. lipnja 2000. godine, u kojim su uz g. Zlatka Galića sudjelovali Tajana Sekelj Ivančan, Bartul Šiljeg, Juraj Belaj¹⁰ i Ivan Zvijerac. U spomenuta dva navrata, s visine od 300 m, fotografirana je okolica Torčeca i Đelekovca. Analiza zračnih snimaka ukazala je na moguće postojanje arheoloških lokaliteta na nekim položajima te potvrdu već od ranije poznatih lokaliteta na kojima su provedena probna iskopavanja ili su površinski nalazi prikupljeni i pohranjeni u Muzeju grada Koprivnice ili zbirci Zvijerac. Rezultati su prezentirani kao referat - novitates na znanstvenom skupu Hrvatskog arheološkog društva održanom u Rijeci od 11. do 14. listopada 2000. godine pod naslovom "Analiza zračnih snimaka kao pomoć pri utvrđivanju arheoloških lokaliteta", u koautorstvu s kolegama B. Šiljeg i J. Belaj.

Ovdje bi valjalo izdvojiti zračni snimak poznatog višeslojnog arheološkog prapovijesnog i srednjovjekovnog lokaliteta Peteranec - Vratnec 2 (Cerine 9) smještenog istočno od ceste Koprivnica - Đelekovec (Sl. 1.). Naime, na ovom lokalitetu provedena su probna iskopavanja zaštitnog karaktera tijekom 1997. godine kada su otvorene tri sonde ukupne površine 155 m² (MARKOVIĆ 1998: 51 - 54). One se nalaze više uz rub kanala Vratnec, a prema zaključcima voditelja i tadašnjeg kustosa arheologa u Muzeju grada Koprivnice dr. sc. Z. Markovića, pronađena je jama s urušenim zidom od spaljenog pletera i nalazima s početka bakrenog doba - rani eneolitik (kultura Seče po Markoviću) - iz druge pol. 4. tisućljeća pr. K.; zatim jama iz srednjeg eneolitika s lasinjskim horizontom iz oko 3000 pr. K. (MARKOVIĆ 1997: 17) te jako oštećeni nalazi ognjišta i obrisi objekata iz srednjeg vijeka 11. do 12./13. stoljeće (SEKELJ IVANČAN 1999: 185 - 197). Zračni snimak, na kojem su vidljivi tragovi pravokutnog oblika tamnije zemlje, ukazuje da bi centar naselja mogao biti zapadnije od postavljenih sondi 1997. godine te bi buduća iskopavanja valjalo planirati s obzirom na zaključke

dobivene iz zračnih snimaka.

Kako je vidljivo tijekom 1999. i 2000. godine, na području šire koprivničke okolice otkriveni su novi arheološki nalazi i nalazišta koji, kao i zračno snimanje, doprinose novim spoznajama o ulozi ove regije u povijesti. Planirano je da se uspješna suradnja Instituta za arheologiju i Muzeja grada Koprivnice, s novim kustosom, arheologom Igorom Kulenovićem, nastavi i tijekom 2001. godine u vidu manjih probnih iskopavanja na nekim srednjovjekovnim položajima u okolici Torčeca.

Bilješke:

1. Položaj Cirkvišće nalazi se sjeverozapadno od središta mjesta Torčec, uz staro dravsko korito.
2. Zahvaljujem gospodi Ivanu i Zlatku Zvijercu na informacijama i ustupljenim podacima o spomenutom nalazu te pozdravljam stalne obilaske i njihov angažman oko arheoloških lokaliteta iz okolice Torčeca i šire, bez kojeg bi mnogi detalji arheoloških nalaza ili nalazišta tog područja bili nepovratno izgubljeni.
3. Analizu je provela Snježana Kužir, dipl.vet., znanstvena novakinja, u sklopu projekta "*Morfologija kostura i taksonomija viših kralježnjaka*", čiji voditelj je prof. dr. sc. Krešimir Babić iz Zavoda za anatomiju, embriologiju i histologiju Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te projekta "*Istraživanja izvornih pasa na hrvatskom tlu*" voditelja prof. dr. sc. Maria Bauera iz Klinike za unutarnje bolesti domaćih životinja s kolegijem za kinologiju, Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Svima im se ovom prilikom zahvaljujem na uspješnoj suradnji.
4. Određivanje je dodatno otežano nedostatkom zuba te mogućim velikim razlikama u trošenju zuba u psa, što može ovisiti o većem broju čimbenika, npr. genetskim čimbenicima, uvjetima ishrane u ono vrijeme, uvjetima ishrane svake pojedine jedinke i slično.
5. Restauraciju posude proveo je Nikola Erlich, a nakon znanstvene obrade bit će pohranjena u Zavičajnoj zbirci Torčeca. O spomenutoj Zbirci već je bilo pisano: ZVIJERAC, MARKOVIĆ, 1995; SEKELJ IVANČAN, ZVIJERAC 1997: 65, 66.
6. Za navedeni usmeni podatak zahvaljujemo dr. sc. Željku Tomičiću i kolegi Borisu Graljuku.
7. Tijekom 1997. godine arheološka iskopavanja bila su planirana i to od strane Muzeja grada Koprivnice i Društva za povjesnicu i starine u Torčecu, do kojih zbog spleta okolnosti, na žalost, nije došlo.
8. Ovdje opisan slučajni nalaz keramičke posude sa životinjskom lubanjom lociran je u recentnom jarku nastalom prilikom dubljeg oranja na oko 45,20 m sjeverno od ruba međe uz rub sela Torčec. Sljedeće izrazito tamnije površine zemlje uočene su na 6,80 m sjeverno od spomenutog, te na 4,50 m od ovog posljednjeg i 4,80 m još prema sjeveru, sve u nizu unutar jarka.
9. Detaljnije datiranje i analiza nije moguća bez provjere probnim arheološkim iskopavanjima.
10. Zahvaljujem kolegama Bartulu Šiljegu i Juraju Belaju, znanstvenim novacima Instituta za arheologiju u Zagrebu na pomoći pri snimanju iz zraka te daljnjoj uspješnoj suradnji oko interpretacija i zaključaka o navedenoj temi.

Literatura:

1. BUTURAC, J., "*Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*", Starine JAZU, knjiga 59:43-108., Zagreb, 1984.
2. DIZDAR, M., "*Rani srednji vijek*", u: katalog izložbe Vinkovci u svijetu arheologije, 65-71,151-158., Vinkovci, 1999.
3. ÉRY, K.K., "*Reconstruction of the Tenth Century Population of Sárbogárd on the Basis of Archaeological and Anthropological Data*", Alba Regia, VIII-IX (1967-1968):93-147, T. XXVI-XLV., 1968.
4. FELGENHAUER-SCHMIEDT, S., "*Früh- bis Hochmittelalterliche Funde aus Wien I, Ruprechtsplatz und Sternegasse*", Beiträge Österreich 8, 61-84., Wien, 1992.
5. GARAM, É., "*The Szébény I-III Cemetery*", in: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period /567-829/ in Hungary, Vol. 1., 49-120., Budapest, 1975.
6. JANUŠKA, B., "*Gradište kod Torčeca*", Podravski Zbornik, 97-103, Koprivnica, 1978.
7. KOLAR, S., "*Arheološki lokaliteti u općini Koprivnica*", Podravski Zbornik, 103-116. Koprivnica, 1976.
8. KOVRIG, I., "*The Szob Cemetery*", in: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period /567-829/ in Hungary, Vol. 1., 157-208. Budapest, 1975.
9. LOSERT, H., "*Die früh - bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken*", Band 1-2, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Beiheft 8, Köln-Bonn, 1993.
10. MARKOVIĆ, Z., 1984., "*Prilog poznavanju kontinuiteta naseljavanja terena oko Delova*", Podravski Zbornik 84:295-319.
11. MARKOVIĆ, Z., "*Nekoliko prnova u zbirkama Muzeja grada Koprivnice tijekom 1997. godine*", Scientia Podraviana, br. 13., Koprivnica, 1997.
12. MARKOVIĆ, Z., "*Početna istraživanja pretpovijesnog i srednjovjekovnog nalazišta Vratnac 2 kraj Koprivnice*", Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XXXI:51-54., Zagreb, 1998.
13. MESTERHÁZY, K., "*Debrecen-Fanciska*", Arch Ért 97/2:316., 1970.

14. MESTERHÁZY, K., "Debrecen-Fanciska", RégFüz Ser. I, No. 23:62. 1970a.
15. MESTERHÁZY, K., "Régészeti adatok Hajdú-Bihar megye területe IX-XIII. századi településtörténetéhez II." Debreceni Múzeum 55, Debrecen:211-266., 1975.
16. NEPPER, I.M., MÁTHÉ, M.Sz., "A Hajdú-Bihar megyei múzeumok régészeti tevékenysége 1981-1985 (Leletkataszter)", Debreceni Múzeum 64, Debrecen (1985):35-61., 1986.
17. REGISTAR, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, prvo izdanje, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Varaždin, 1990.
18. REGISTAR, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, drugo dopunjeno izdanje, Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Bjelovar, 1997.
19. RICHTER, M., "Hrnčíšská pec ze Starého Mýta (K otázce počátku vrcholné stædovéké keramiky)", Mediaevalia Archaeologica Bohemica, Prague 2:145-157., 1994.
20. RZE NIK, P., "Frühmittelalterliche Töpfertechniken im Lichte der Keramik von der Dominsel zu Wroc³aw", U: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Internationale Tagungen in Mikulčice, Band II, Brno:65-78., 1995.
21. SEKELJ IVANČAN, T., *Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia*, BAR S615, Oxford, 1995:151, lok.br. 313., 1995.
22. SEKELJ IVANČAN, T., "Ranosrednjovjekovni arheološki nalazi na lokalitetu Vratnac 2 kraj Koprivnice", Podravski Zbornik, 185-197, Koprivnica, 1999.
23. SEKELJ IVANČAN, T., ZVIJERAC, I., "Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca - Koprivničko-križevačka županija", Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XXIX/2, 65-69., Zagreb, 1997.
24. SEKELJ IVANČAN, T., MARKOVIĆ, Z., "Novi slučajni nalaz s lokaliteta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice", Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XXXI/3, 109-111. Zagreb, 1999.
25. SEKELJ IVANČAN, T., KUŽIR, S., BAUER, M., MARKOVIĆ, Z., "Slučajni nalaz lubanje *Canis familiaris* položene u srednjovjekovnu keramičku posudu s lokaliteta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice", Prilozi Instituta za arheologiju, vol. 15-16:61-79., Zagreb, 1999.
26. SEKELJ IVANČAN, T., "Slučajni nalaz ognjišta na lokalitetu Borovljani - Srednje brdo kraj Koprivnice i slični srednjovjekovni nalazi evidentirani na području sjeverne Hrvatske", Prilozi Instituta za arheologiju, vol. 17:67-88, Zagreb, 2000.
27. TIMPEL, W., "Altenrömhild-Rotmulde - eine mittelalterliche Siedlung im südlichen Thüringen", Alt Thüringen 29, 129-189, Stuttgart, 1995.
28. VÖRÖS, I., "Kutyaáldozatok és kutyatemetkezések a középkori Magyarországon I", Folia Archaeologica XLI, 117-145 (sažetak na engleskom: Dog sacrifices and burials in medieval Hungary I, 143-145), Budapest, 1990.
29. ZVIJERAC, I., MARKOVIĆ, Z., "Izbor iz Zbirke Zvijerac", katalog izložbe, Koprivnica, 1995.

SUMMARY

Dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN

NEW INSIGHTS INTO THE ARCHEOLOGICAL PAST OF THE KOPRIVNICA PART OF PODRAVINA

During 1999 and 2000 a successful cooperation was continued between the Institute of Archeology from Zagreb and the Town Museum of Koprivnica, and so did the activities of an antiquaries, Ivan and Zlatko Zvijerec from Torčec. New accidental finds, new archeological sites registered on the occasions of recent construction works, as well as interpretations of air views, suggest that the area around Koprivnica is archeologically quite significant. Three archeological locations have been marked off at here: Torčec - Cirkvišće, Borovljani - Srednje brdo and Peteranec - Vratnec 2.

*In the spring of 1999 an animal skull was accidentally found on the site in Torčec - Cirkvišće, near Koprivnica. It had been laid into a ceramic dish. After an analysis had been conducted, the upper part of the skull was identified as that of a dog (*Canis familiaris*). According to anatomic division, the skull find belongs to the group of mesaticephalic towards dolichocephalic dogs, while in cynologic respect, it is of a brachoid breed - a hound. The animal was more than seven months old, most likely female. By its elementary features, the dish from Torčec could have been made in the second half of the 12th century and throughout 13th century. Results of the analysis, as well as the well-known analogy from the Hungarian village of Fancsika, suggest that the finds from Torčec - Cirkvišće represent a dog's head carefully separated from the rest of the body, in order to be stored in a ceramic pot, possibly for a ritual purpose, dating from the mid-13th century.*

In spring in 1999, when a basement was dug up for a house construction in Borovljani near Koprivnica, the traces of a pear-shaped fireplace were found by chance, with a large cluster of earth, lime and soot and a great number of fragments of medieval ceramics. Four reconstructed pots were made on a potter's wheel and could approximately be dating between 8th and 10th century.

In the course of spring of 2000, thanks to courtesy of Mr Zlatko Galić from Koprivnica, a chance was taken to fly over Koprivnica and to take photographs from the air of the area north of Koprivnica. The first photography was taken in early spring, before the major vegetation grow, and the second at the time of ripening of crops (wheat). An air view has been selected and presented herein, of the multi-layered archeological prehistoric and medieval site of Peteranec - Vratnec 2 (Cerine 9), situated east of the Koprivnica - Đelekovec road (Fig. 1). The air photo shows traces of a rectangular-shaped darker earth patch, suggesting the centre of settlement to be more west than the set up probe from 1997. It has been concluded that future excavations should be planned according to the results gained by inspection of the air photographs.

During 1999 and 2000, activities and cooperation in archeology in the wider region of Koprivnica contributed to new insights into the role of this region in history. It is also planned to continue the successful cooperation between the Institute of Archeology and the Town Museum of Koprivnica in future.